

VI. A TÉNYLEGES ÉLETFOGYTIG TARTÓ SZABADSÁGVESZTÉS – BÜNTETŐJOG-ELMÉLETI MEGGONDOLÁSOK TÜKRÉBEN

GELLÉR BALÁZS

- VI.1. Bevezetés és szabályozástörténet
 - VI.1.1. Bevezetés
 - VI.1.2. Szabályozástörténet
 - VI.1.2.1. Előzmények
 - VI.1.2.2. A halálbüntetés eltörlése
 - VI.1.2.3. A „három csapás”
- VI.2. A hatályos szabályozás bemutatása
- VI.3. A hatályos szabályozás elemzése és értékelése
 - VI.3.1. A tész összhangja az Alaptörvénnyel
 - VI.3.2. A tész az 1978. évi és a jelenleg hatályban lévő Btk.-ban
 - VI.3.3. A tész nemzetközi egyezményekkel való összhangja
 - VI.3.3.1. A Kafkaris-ügy
 - VI.3.3.2. A Hutchinson-ügy
 - VI.3.3.3. A Vinter és társai ügy
 - VI.3.3.4. Megállapítások
 - VI.3.4. Az EJEJ-joggyakorlat hatásai a magyar jogra
 - VI.3.4.1. A Magyar-ügy
 - VI.3.4.2. Az Alkotmánybíróság álláspontja
 - VI.3.4.3. A Bv. törvény módosított szabályai
 - VI.3.4.4. A Kúria jogegységi határozata
- VI.4. Konklúzió, várható fejlemények
- VI.5. Felhasznált irodalom

VI.1. BEVEZETÉS ÉS SZABÁLYOZÁSTÖRTÉNET

VI.1.1. BEVEZETÉS

George Fletcher professzor *Rethinking Criminal Law*¹ című műve nagy hatással volt rám, amikor jó néhány évvel ezelőtt olvastam. Ennek eredményeképpen érdeklődésemet a büntetőjog alapelveinek általános újraértékelése felé fordítottam, különös tekintettel az 1990-es években e jogterületen végbement drámai változásokra. Nyilvánvalóvá vált számomra, hogy az alkotmányos alapelvek ugyanúgy döntő hatással vannak az anyagi büntetőjogra, mint ahogyan a büntetőeljárás szabályait is megújították. E problémakör legizgalmasabb oldala az volt, hogy e fejlődés következtében lehetővé vált az európai anyagi büntetőjog akkor még futurisztikusnak tűnő képének megrajzolása. Azóta ez az akkor forradalminak tűnő gondolat az Európai Unió egyre terebélyesedő büntetőjogának árnyékában (fényről nem nagyon beszélhetünk) kaszandrai jóslattá vált.

A 2000-es évek elejére kidolgoztam az anyagi büntetőjoghoz kapcsolódó legalitás új struktúráját, amely reményeim szerint a *nullum crimen/poena* doktrínák modern értelmezéseként lassan bekerül a magyar büntetőjogi gondolkodásba is.² Bemutattam, hogy a legalitásnak elsősorban a visszaható hatály, az analógia, a bírói jogalkotás és a szokásjog tilalmára koncentráló fogalma több okból is hibás.

A kriminalizáció kettősségéért a büntetőjogban szintén jelenlévő *különbözőség paradoxona* okolható: a büntetőjog annak meghatározásával, hogy mely magatartások büntetendők, *korlátozza és egyben ki is terjeszti az emberek cselekvési szabadságát*. A büntetőjog minden kiterjesztése tehát egyszerre jelenti a cselekvési szabadság korlátozását és kiterjesztését; de ugyanígy minden dekriminalizáció is egyaránt kiterjeszti és korlátozza az egyéni szabadságot. Ennek következtében a kriminalizációt nem lehet kifogásolni vagy lemondani róla azon az alapon, hogy korlátozza a cselekvési szabadságot. A büntetőjog bírói jogalkotáson keresztüli kiterjesztése önmagában még nem jelent támadást az emberi szabadság ellen. Ezért az analógia, az értelmezés, vagy a kifejezett bírói jogalkotás által történő visszaható hatályú bírói pönalizáció helyességén alapuló érvelés nem feltétlenül igaztalan, még akkor sem, ha úgy tűnik, méltánytalan terhet ró a vádlottra.

A bírói aktivizmus minden jogrendszerben jelen van, és a büntetőjog általánossága szükségessé is teszi a bírói értelmezést. Ebben az értelemben a bíróságok értelmezési tevékenysége általános szinten növeli az előreláthatóságot, még ha az egyedi esetben visszaható hatályúnak tűnik is.³ Az értelmezés az a sarokkő, amelytől egy büntetőjogi norma legalitásának kérdése függ, mivel egyrészt „az általánosság-nak, illetve az univerzalitásnak mindaddig eldöntetlenül nyitva kell hagynia a [normákat], amíg az őket megvalósító események be nem következnek”⁴. Másrészt arra a következtetésre jutottam, hogy az értelmezés „eredménye a hasonlóság vagy külön-

¹ FLETCHER (1978)

² GELLÉR (2012)

³ KRAMER (1991) 18. o.

⁴ Uo.

bözőség kritériumának meghatározására kiválasztott általánossági szinten múlik”⁵. Ennélfogva, a legalitás és az értelmezés közötti kapcsolat két szinten mutatkozik meg. Először is, a normákban rejlő kétértelműség szükségessé teszi az értelmezést a norma minden egyes alkalmazásakor. Másodsorban pedig ez a kapcsolat magában foglalja azt a lehetőséget, hogy a hivatalnokok (bírók és más tisztségviselők stb.) az értelmezés során téves eredményre juthatnak, ami az igazságtalanság egyik formájához vezethet.⁶

Felvettem, hogy az értelmezés a normának a címzett általi felfogásától függ. Azonban a büntetőjogi normáknak legalább két különböző címzettjük van: egyrészt az állampolgár, akinek alkalmazkodnia kell a normákhoz, másrészt az, akinek a normákat érvényre kell juttatnia. Azt állítottam, hogy hiábavaló elutasítani egy olyan értelmezési módszert, mint az analógia. Ehelyett meg kell határozni a jövőbeni értelmezéseket irányító paramétereket. A büntetőjogi normák morális erejét kell valamiféle felhatalmazásba foglalni, amely hivatkozási alapként szolgálhatna. Társadalmi támogatás esetén egy ilyen felhatalmazás könnyen elérhető a demokrácia elve alapján⁷: vagyis akkor, amikor az emberek többsége a kérdéses tevékenység kriminalizációját és megbüntetését kívánja. Mindazonáltal, ha a joggyakorlat szembemegy ezzel a többségi felfogással, a kisebbség erkölcsének érvényre juttatását – ahogy *Alexy* írja⁸ – a normák univerzalitásával kell igazolni.

Az univerzalitásnak három dimenziója van. Először is, az idődimenzió, amely azt jelenti, hogy történeti szempontból *a-t a-ként* kezeljük; másodsorban, a többségi dimenzió, amely a többség meggyőződését tükrözi arról, hogy vajon *a-t a-ként* kell-e kezelni; harmadszor pedig a *Dworkin* által leírt integritás⁹, amely ebben a vonatkozásban azt jelenti, hogy az, hogy *a-t a* szerint kezeljük, nem okoz semmilyen ellentmondást a jogrendszerben. Az univerzalitásnak ez a leírása a felvetett hermeneutikai-morális olvasathoz kötődik. Párhuzamok figyelhetők meg az idődimenzió és a hermeneutikai megközelítés között: az univerzalitás első dimenziója nagyon közel áll a konvencionalitáshoz, ha nem éppen azonos vele. Hasonlóság van továbbá a többségi elv és a demokrácia elve között¹⁰ abban az értelemben, hogy a büntetőjogi törvényhozásnak és a büntetőtörvények érvényre juttatásának tükröznie kell a többség akaratát. És végül, a jog integritása a *radbruch*i formulát idézi: a moralitás az a közeg, amely a jog integritását hordozza. A jog integritását annak univerzalitása jelenti, és ezért a három dimenzió együtt adja meg annak teljességét. Mindazonáltal, a legszélsőségesebb körülmények között az idődimenzió és az erkölcs felülírhatja a demokrácia elvét annak érdekében, hogy megvédje a jog integritását.

Ez igaznak tűnik mind a jogalkotói tevékenységre, mind a bírói döntésekre.¹¹ Annak szükségessége, hogy megszüntessük az igazolások másként végtelenné váló

⁵ HALL (1960) 36–37. o.

⁶ RAWLS (1973) 235. o.

⁷ GELLÉR (2012) 35–42. o.

⁸ ALEXY (1989)

⁹ DWORKIN (1986) 6–7. fejezetek; DWORKIN (1996) 10–11., 4. fejezet.

¹⁰ A legalitás javasolt struktúrájáról lásd GELLÉR (2012) 53–56. o.

¹¹ Lásd a magyar Alkotmánybíróság halálbüntetést eltörlő határozatát: 23/1990. (X. 31.) AB hat.

regresszusát¹², elkerülhetetlenné teszi, hogy egy ponthoz érkezve az adott hivatkozási alapot elfogadjuk anélkül, hogy az zavart okozna, vagy további igazolás iránti igényre adna okot.¹³ „Ezért vannak olyan jogelvek, melyek bármilyen jogszabálynál erősebbek, tehát az ezen elvekbe ütköző jog érvénytelen.”¹⁴

A „nehéz ügyek” túlnyomó többségében, amelyekben maga a törvény nem válik érvénytelenné, egy olyan jelentést kell találni, amely továbbra is megőrzi a büntetőjog univerzalitását és fenntartja a legalitás elvét, még ha új jelentést ad is annak.

A büntetőjogi normák értelmezéséhez a lehetséges nyelvtani értelemnek kell kiindulópontul szolgálnia, amely egyúttal az előreláthatóságot is biztosítani fogja. A lehetséges nyelvtani értelem magában foglalja mindazon jelentéseket, amelyeket egy észszerűen gondolkodó ember a kérdéses szövegnek tulajdoníthat; következésképpen az értelmezőnek az értelmezés egyéb szabályainak alkalmazásával kell megalapoznia a *ratio legis*. A bíróságnak, amikor így jár el, fel kell tennie a kérdést, hogy vajon egy észszerűen gondolkodó jogász hogyan értelmezné a büntetőjogi normát. A *ratio legis* nem azonos a törvényhozás szubjektív akaratával, hanem azt a büntetőjogi norma univerzalitásának (az idődimenzió–hermeneutikai értelmezés, a többségi felfogás–a demokrácia elve, jogegység–radbruch-i formula) kifejeződéseként kell felfogni.

A nyelvtani értelem külső korlátját ezért absztrakt módszerrel kell meghatározni alapvetően a *ratio legis* absztrakt minőségéből kifolyólag: „az értelmezés tárgya maga a törvény, a törvényhozás objektív szándéka. Az állam nem a törvény megalkotásában közreműködők egyéni megnyilvánulásain keresztül szól, hanem kizárólag magán a törvényen keresztül. Annak érdekében, hogy megragadhasuk a törvényhozás objektív szándékát, mindezen értelmezési módszerek elfogadottak [...]. A törvényhozás szándékát csak annyiban lehet figyelembe venni, amennyiben az a törvényben kellőképpen meghatározott módon kifejezésre jut.”¹⁵

Végül felvettem, hogy vannak olyan abszolút emberi jogok, amelyeknek büntetőjogi eszközökkel történő védelme az állam alapvető alkotmányos kötelessége. Ez a kötelesség olyannyira alapvető, hogy ha annak az állam a múltban nem tett eleget, akkor köteles ezt akár visszaható hatállyal is megtenni. E jogok azonosítása sem nem könnyű, sem nem vitathatatlan; mindazonáltal az élethez való jog, a szexuális önrendelkezéshez való jog és a súlyos lelki és fizikai sérülés elleni védelem e jogok és szabadságok közé tartozik. E jogok igazolásának elsődleges alapját az igazságosság azon alapfogalma jelenti, amely az emberek egyenlőségének *a priori* elméletére épül.

Tehát a büntetőjogi normák megfelelő alkotmányos értelmezésének figyelembe kell vennie e jogok létét és védelmét. Ezen kívül a nem abszolút jogokat tartalmazó büntetőtörvények értelmezése során nem a jog típusa határozza meg azt, hogy az e jogok között felmerülő konfliktusokat hogyan kell megoldani, sokkal inkább bizonyos más tényezők. Ezek a tényezők és a nekik tulajdonított jelentőség az alkalmazott tesztek – vagyis a jogok preferenciarendszerét meghatározó bírósági eljárás módok – szerint változik.

¹² Lásd ALEXY (1989) 178. o.; GELLÉR (2012) 42–56. o.

¹³ Vö. GELLÉR (2012) 35–42. o.

¹⁴ RADBRUCH (1991) 104. o.

¹⁵ BverfGE 11, 126 (129–130).

Összefoglalva megállapítható, hogy a bíróságoknak igazságot kell szolgáltatniuk, ezt a feladatot pedig legjobban az integritás, vagyis a büntetőjog univerzalitásának megőrzésével teljesíthetik. Ha a törvényhozás ezt elmulasztja, vagyis az abszolút jogok nem állnak büntetőjogi védelem alatt, vagy a jogalkotó olyan jogszabályt alkotott, amely sérti a büntetőjog univerzalitását, a bíróságok feladata megelőzni, akár bírói jogalkotás útján is, hogy a jog saját magát ássa alá.

Ezzel párhuzamosan – természetesen az én kutatásaimtól függetlenül – az előbb említetthez igen sokban hasonló forradalmi változás ment végbe 1993-tól kezdve a nemzetközi büntetőjog területén is, ami a csúcspontját talán 2000-ben érte el, amikor felállt az állandó Nemzetközi Büntetőbíróság.

Közbevetőleg meg kell jegyeznem, hogy az ELTE Bibó Szakkollégium által szervezett konferencián *Az emberi élethez és méltósághoz való jog és az új Btk.* címmel tartottam előadást¹⁶, majd azt a gondolatmenetet próbáltam folytatni a *Békés Imre Emlékkötetben* publikált *Az új Btk. büntetéselméleti alapjai különös tekintettel a büntetési rendszerre és a jogos védelemre*¹⁷ című írásomban. Ez utóbbi címe kissé megtévesztő, hiszen a jelzett teljes témakör feltárására nem kerül sor. E hibát próbáltam pótolni az *ELTE Law Journal* hasábjain megjelent *Some Thoughts on the Changing Faces of Human Dignity in Criminal Law*¹⁸ írásomban. Ennek a gondolatmenetnek a következő állomása a *Polt Péter* 60. születésnapja tiszteletére készült tanulmánykötetben megjelent *A büntető igazságszolgáltatás lelke* című írásom¹⁹, az abban közreadott gondolatokat e dolgozatban a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre vetítem.

Visszatérve a nemzetközi büntetőjoghoz, e legutóbbi tanulmányban a következőket állítottam: Végigtekintve a büntetőjog történetén, számos szemléletváltást észlelhetünk. Az utóbbi idők legfontosabb szemléletváltására az 1990-es évektől kezdve került sor. Ennek a folyamatnak valójában három egymástól független, de sok tekintetben azonos kérdéseket és problémákat felvető társadalompolitikai, történelmi változás volt okozója. Egyrészt a szocializmusban (kommunizmusban) érvényesülő társadalmi érdekek köré épülő büntető igazságszolgáltatással szemben, a szocializmus bukása után, a részrehajló diktatúra ellentétéként a klasszikus, tettarányos (megtorló-megbocsátó) büntetőjog jelent meg újra²⁰; ugyanakkor pedig megkerülhetetlen kérdésként merült fel az igazságosság és a formális jogállam összeütközése a szocialista (kommunista) diktatúra alatt állami jóváhagyás mellett elkövetett súlyos bűncselekmények visszaható hatályú büntetésével összefüggésben.²¹ Másrészt a volt Jugoszlávia területén, majd később máshol is (például Ruanda) kialakult nemzetközi, illetve nem nemzetközi fegyveres összeütközéssel kapcsolatban elkövetett súlyos nemzetközi bűncselekményekért való felelősség ugyancsak a pozitív jog és az alapvető értékeket közvetítő norma elvi kollízióját hozta (legalábbis a Martens-klauszula szintjén).

¹⁶ GELLÉR (2013a)

¹⁷ GELLÉR (2013b)

¹⁸ GELLÉR (2013c)

¹⁹ GELLÉR (2015)

²⁰ Szabó András véleménye, 23/1990. AB hat.

²¹ Vö. 11/1991. (III. 5.) AB hat.

Végül kialakult a kriminalizációs kötelezettség valós anyagi jogi formája, amely a belső jogban jelenítette meg a mindenkitől elvárt büntetőjogi felróhatóság kötelező formáját. Összefoglalva tehát 1) a kommunista rendszerek bukásából következő ellentét az igazságosság és a formális jogállam között; 2) belső jogok és az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) felismerése, hogy bizonyos jogokat kötelező a büntetőjog eszközeivel védeni (kriminalizációs kötelezettség); és végül 3) a nemzetközi jog fejlődése oda vezetett, hogy az emberi méltóság vált azzá az elméleti alappá, amely eme, a pozitív jogot felülíró jogfejlődésnek a legitimitását biztosította. A büntetőjogot ért előbb felsorolt nemzetközi és belső jogi kihívások azt eredményezték, hogy „*a civilizált nemzetek között kialakult alkalmazásból, az emberiség szabályaiból eredő nemzetek jogának elvei és a köz lelkiismeret parancsaiból*” is levezethető emberi méltóság újra a jog fundamentumává vált. Azaz, az emberi méltóság és egyenlőség elválaszthatatlan, nem értelmezhető a méltóság egyenlőtlen méltóságként.

Úgy tűnt, hogy az emberi méltóság az állami büntetőhatalom abszolút korlátja, de jogosítója is, vagyis az emberi méltóság legsúlyosabb megsértése esetén a bűnösségi elv sem gátolhatja a büntetőjogi felelősségre vonást. Az emberi méltóságnak mint jogi relevanciával is rendelkező metafizikai és metajurisztikus jelenségnek van egy másik oldala, ha úgy tetszik másik jogkövetkezménye is. Nemcsak jogosítja az egyént (az embert), azaz korlátot állít az állami beavatkozás elé, hanem kötelezi is: az emberi lét, amely születéstől fogva minden mástól megkülönbözteti az embert, nemcsak jogosít, de kötelez, ennek a kötelezettségnek a következtében válik lehetővé a bűnösségi elvvel szemben a bűnösség megdönthetetlen vélelemmé alakítása a legsúlyosabb nemzetközi, illetve az abszolút jogokat sértő bűncselekmények esetén. Arra a következtetésre kell jutnunk, miszerint az emberi méltóságnak van egy felelősséget, esetünkben büntetőjogi felelősséget keletkeztető jellege. Aki embernek született, az felel az abszolút jogokat megsértő bűncselekményekért, illetve a súlyos nemzetközi bűncselekményekért, függetlenül attól, hogy tudta-e, hogy rosszat tesz, vagy éppen az adott állam büntette-e, vagy üldözte-e e cselekményeket.

Az emberi méltóság tehát sokrétű hatást gyakorol a büntetőjogra, egyrészt az állam által át nem hágható határt húz, amelyen az állam még a büntetőjog ultima ratiójára hivatkozva sem léphet át, másrészt viszont nemcsak abszolút védelmet, hanem abszolút kötelezettséget is teremt. Az abszolút jóként megjelenő emberi méltóság, az abszolút rossz (az emberi méltóság legsúlyosabb megsértése) esetén nem a pozitív jog, hanem az államon túli „transzpozitív” kötelezettség az abszolút rossz tagadására, így büntetésére.

A bűncselekmény emberiméltóság-sértésének aránya a büntetésben a prevenció és megtorlás arányaként jelenik meg. Elviekben tehát kizárólag az emberi méltóságot sértő bűncselekményre (ha ilyen volna, de nincs) egy tiszta megtorló-megbocsátó büntetés kell hogy válaszoljon, míg emberi méltóságot nem sértő cselekményre csak preventív büntetés szabható ki.

A büntetés preventív vagy megtorló-megbocsátó jellege nincs összefüggésben annak szigorával. Igaz azonban, hogy a legsúlyosabb bűncselekmények (például népirtás, háborús bűncselekmények, emberölés stb.) esetén a preventív jelleg nem érvényesül, és a megtorló karakterisztika kell hogy a szankciót meghatározza.

Ennek fényében kell értékelni a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést és persze a halálbüntetést is. Mivel a büntetés célja nem a reszocializáció, teljesen érdektelen, hogy az elítélt megbánta-e cselekményét és újra hasznos tagja lehet-e a társadalomnak. A megtorlás mellett a maximális generálprevenció jelenhet meg és a speciálprevenció végletesen leszűkített formája, ám ez elkerülhetetlen „mellékhatása” a megtorló jogkövetkezménynek. Igaz, nem mindig azonos mértékben. Az arányos megtorló szankciónál szigorúbb büntetés nem zárja ki a generálprevenció fokozottabb érvényesülését (a közhelyszerű tétel, amely tagadja az összefüggést a szankció szigorú és preventív hatása között, valójában sem történelmileg, sem bármely jogrendszer empirikus vizsgálata alapján nem foghat helyt). Nem lehetséges tehát teljes megbánás és „reszocializáció” mellett sem feltételesen szabadságra bocsátani a csoport tagjainak megölésével elkövetett (gyermek, nők, különös kegyetlenség, több száz ember stb.) népiért elítéltet, hiszen ekkor a büntetésnek nincs teljes körű speciálprevenatív célja (reformációs cél nem létezik, létezhet), csupán megtorló és generálprevenatív. Ugyanakkor a megbocsátás ebben az esetben sem zárható ki, ami jogrendszertől függetlenül kegyelem formáját öltheti.

Le kell szögezni tehát, hogy a büntetés megtorló jellege nem egy anakronisztikus idea, hanem az emberi méltóságnak, az emberek egyenlőségének mint a büntető igazságszolgáltatás filozófiai alapjának elismerése. Továbbá a megtorló cél/funkció nem egyenlő a büntetés, a büntetési rendszer szigorával. Ellenkezőleg, egy megfelelően kiegyensúlyozott szankciórendszer kellő alapot biztosíthat a megbocsátó funkció gyakorlásán keresztül a sértettel és/vagy a bűnüldöző hatóságokkal való fokozott együttműködésre.

VI.1.2. SZABÁLYOZÁSTÖRTÉNET

VI.1.2.1. ELŐZMÉNYEK

Az 1978. évi Btk. eredetileg nem tartalmazta a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézményét (a továbbiakban: tész), a törvényben meghatározott feltételek fennállása esetén az elkövetőt feltételesen szabadságra kellett bocsátani. „Az életfogytig tartó szabadságvesztésből az elítélt akkor bocsátható feltételes szabadságra, ha a szabadságvesztésből legalább húsz évet kitöltött, és alaposan feltehető, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető.”²²

Az 1993. évi XVII. törvény iktatta először törvénybe a valódi életfogytig tartó szabadságvesztést: „Nem bocsátható feltételes szabadságra az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, ha ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik.”²³ Bár a szabályt beemelték a Btk.-ba, inkább csak formális intézményként létezett.

Az 1998. évi LXXXVII. törvény (a továbbiakban: Btk. novella) hozta meg a lényegi változást, mert kibővítette azoknak a bűncselekményeknek a körét, amelyek leg súlyo-

²² 1978. évi Btk. 47. § (4) bek.

²³ 1978. évi Btk. 47/A. § (4) bek.

sabb eseteiben életfogytig tartó szabadságvesztés is kiszabható, és ezáltal meghonosította az 1978. évi Btk.-ban a tész intézményét.²⁴ A Btk. novella lehetővé tette, hogy a bíró az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának meghatározása helyett kizárja a feltételes szabadság lehetőségét.

Az 1978. évi Btk. 47/A. § (1) bekezdése – „Életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság az ítéletében meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja” – tartalmazta az új rendelkezést, amely a Btk. hatálybalépéséig életben maradt.

VI.1.2.2. A HALÁLBÜNTETÉS ELTÖRLÉSE

Mindenekelőtt ki kell hogy térjek a 23/1990. (X. 31.) AB határozatra, amely eltörölte Magyarországon a halálbüntetést. Az Alkotmánybíróság e határozatában megállapította, hogy a halálbüntetés nem fér össze az *1949. évi XX. törvénnyel* (a továbbiakban: Alkotmány).

Az Alkotmány az Általános rendelkezések című I. fejezetében leszögezte, hogy „A Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége. A Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja.”²⁵

Az Alkotmánybíróság az Alkotmány idézett szakaszából levezette, hogy Magyarországon mindenkit megillet az élethez és emberi méltósághoz való jog, ez minden embernek sérthetetlen, korlátozhatatlan és elidegeníthetetlen alapjoga, a magyar államnak pedig nemcsak joga, hanem kötelessége, hogy érvényesülését minden eszközzel védje és biztosítsa.

„Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy a Btk.-nak és a kapcsolódó hivatkozott jogszabályoknak a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezései az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalma korlátozásának tilalmába ütköznek. Az élettől és az emberi méltóságtól halálbüntetéssel való megfosztásra vonatkozó rendelkezések ugyanis az élethez és az emberi méltósághoz való alapvető jog lényeges tartalmát nemcsak korlátozzák, hanem az életnek és az emberi méltóságnak, illetve az ezt biztosító jognak a teljes és helyrehozhatatlan megsemmisítését engedik meg. [...] Az emberi élethez és méltósághoz mint abszolút értékhez való jog korlátot jelent az állam büntetőhatalmával szemben.”²⁶

A halálbüntetés eltörlésével értelemszerűen a súlyosabb büntetés az életfogytig, majd a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés lett.

²⁴ BELOVICS – GELLÉR – NAGY – TÓTH (2012) 408. o.

²⁵ 1949. évi XX. törvény 8. § (1) bek.

²⁶ 23/1990. (X. 31.) AB határozat.

VI.1.2.3. A „HÁROM CSAPÁS”

Szigorodott a tésszel kapcsolatos szabályozás a *2010. évi LVI. törvény* hatálybalépésével, amely több ponton módosította az *1978. évi Btk.* rendelkezéseit. A „három csapás” néven elhíresült szabályozás bizonyos esetekre nézve kötelezővé tette a tész kiszabását.

Az erőszakos többszörös visszaesők tekintetében, akik már harmadik alkalommal követnek el személy elleni erőszakos bűncselekményt, a vonatkozó módosítás a hatályos Btk.-ban is változatlanul megmaradt. „97/A. § (1) Az erőszakos többszörös visszaesővel szemben az erőszakos többszörös visszaesőkénti minősítést megalapozó, súlyosabban büntetendő személy elleni erőszakos bűncselekmény büntetési tételének felső határa szabadságvesztés esetén a kétszeresére emelkedik. Ha a büntetési tétel így felemelt felső határa a húsz évet meghaladja, vagy a törvény szerint a bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető, az elkövetővel szemben életfogytig tartó szabadságvesztést kell kiszabni.”²⁷

A halmazati elkövetést érintő módosítás viszont rövid időn belül alkotmányossági problémát vetett fel. „Ha a bűnhalmazatban levő bűncselekmények közül legalább három a 137. § 17. pontjában meghatározott személy elleni erőszakos bűncselekmény, a (2) bekezdés szerinti büntetési tétel felső határa a kétszeresére emelkedik. Ha a büntetési tétel így felemelt felső határa a húsz évet meghaladja, vagy a törvény szerint bármelyik bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető, az elkövetővel szemben életfogytig tartó szabadságvesztést kell kiszabni.”²⁸

A Fővárosi Ítéltábla tanácsa bírói kezdeményezéssel fordult az Alkotmánybírósághoz, hogy az idézett *1978. évi Btk.* 85. § (4) bekezdésének alaptörvény-ellenességét megállapítsa, és a szabályt megsemmisítse.²⁹

A módosítás értelmében azoknál az elkövetőknél, akiknek esetében fennállnak a törvényben meghatározott feltételek, tehát legalább három, bűnhalmazatban lévő, meghatározott személy elleni erőszakos bűncselekményt követnek el, az így kiszabható büntetési tételkeret felső határa a kétszeresére emelkedik. Ha a megemelt tételkeret a húsz évet meghaladná, vagy bármely bűncselekmény egyébként büntethető lenne életfogytig tartó szabadságvesztéssel is, az elkövetővel szemben kötelező a tész kiszabása.

A szabályozás kiszámíthatatlanná és bizonytalanná tette a bírói büntetéskiszabást, mivel többféle értelmezésnek is utat adott, ezáltal sértette a jogbiztonság követelményét, hiszen a jogbiztonság feltételez egy részleteiben szabályozott büntető anyagi és eljárásjogot.³⁰

Ezzel a követelménnyel szemben pedig a *büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény* (a továbbiakban: Be.) bár biztosította a lehetőséget, hogy a büntetőeljárás jogerős befejezéséig a három, személy elleni erőszakos bűncselekmény elbírálására

²⁷ 2010. évi LVI. tv. 4. §

²⁸ 2010. évi LVI. tv. 2. §

²⁹ Fővárosi Ítéltábla, 6.Bf.230/2012/9. szám

³⁰ 24/2014. (VII. 15.) AB határozat.

egy eljárásban kerüljön sor, de ezt kötelezővé nem tette, így nem volt egy objektív feltételrendszer, amely alapján el lehetett volna dönteni, hogy mely esetekben kell bűnhalmazatban elbírálni az elkövető cselekményeit. Ebből kifolyólag nem érvényesült az egyenlő bánásmód alkotmányos követelménye sem, mert a szabályozás folytán egyes elkövetők, annak függvényében, hogy a büntetőeljárásokat egyesítették-e, vagy sem, hátrányosabb helyzetbe kerülhettek.

Az Alkotmánybíróság a bírói kezdeményezés okán visszamenőleges hatállyal megsemmisítette a kérdéses jogszabályi rendelkezést, illetve elrendelte az e szakasz alkalmazásával jogerősen befejezett büntetőeljárások felülvizsgálatát.

A megsemmisítés okán a Btk. már hatályos, bűnhalmazati elkövetésre vonatkozó szabályai egyértelművé tették, hogy e szabályokat mely esetekben kell alkalmazni. Az 5/2013. (XII. 11.) BK vélemény részleteibe menően kifejtette a pontosított szabályozás lényegét. Leszögezi, hogy „...a Btk. 81. §-ának (4) bekezdésében foglalt rendelkezések *kizárólag a különböző időpontokban elkövetett, befejezett bűncselekmények esetén alkalmazhatók, amennyiben azok valódi anyagi halmazatot képeznek.* Az anyagi halmazat feltétele, hogy [...] a több bűncselekményt megvalósító cselekmények időbelileg elkülönülnek, egymást követik.”³¹

A 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvénybe bekerült a tész szabályozása. „Tényleges *életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki.*”³² Ezáltal ezt a büntetőjogi jogkövetkezményt a törvényalkotó a jogforrási hierarchia csúcsára emelte.

VI.2. A HATÁLYOS SZABÁLYOZÁS BEMUTATÁSA

A 2012. évi C. törvény (Btk.) indoklásában kifejti, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés egy határozatlan tartamú büntetés, mert az akár az elítélt élete végéig is eltartthat, aminek időpontja igazából bizonytalan, de valójában mégsem tekinthető határozatlan tartalmú büntetésnek. Nemzetközileg elfogadott az az álláspont, hogy annak az elkövetőnek is reményt kell nyújtani a reintegrációra, a jövőjének lehetséges szabadlábban való töltésére, akit életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték.

Rögzíthetjük azt is, hogy a jelenlegi büntetési rendszerünk „*mind »alul«, mind »felül« generális alternatívitást kínál*”; az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabásának a lehetősége a legtöbb esetben egy alternatíva a bíró számára a határozott ideig tartó szabadságvesztés büntetése mellett.³³

Ki kell emelni azt a szignifikáns és tradicionális korlátot, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés csak olyan elkövetővel szemben alkalmazható, aki a bűncselekményt a huszadik életéve betöltése után követte el – ez a kitétel a kötelezően alkalmazandó életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabása esetében is fennáll.³⁴

³¹ 5/2013. (XII. 11.) BK vélemény.

³² Alaptörvény IV. cikk (2) bekezdés.

³³ BELOVICS – GELLÉR – NAGY – TÓTH (2012) 402. o.

³⁴ Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez.

A tézst részletesen a Btk. szabályozza, rögzíti, hogy „Életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság az ítéletében meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy a *feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja*”³⁵.

A Btk. 44. § (1) bekezdése sorolja fel azt a 18 bűncselekményt, amelyeknél alkalmazható a tézsz, de csak ha ezeket személy elleni vagy dolog elleni erőszakkal követik el (népirtás; emberiség elleni bűncselekmény; apartheid; hadikövet elleni erőszak súlyosabban minősülő esetei; védett személy elleni erőszak, emberölés, emberrablás, emberkereskedelem súlyosabban minősülő esetei stb.).

A Btk. 44. § (2) bekezdése értelmében pedig, ha valamely bűncselekményt az említett 18 közül az elkövető bünszervezetben követte el, vagy erőszakos többszörös visszaeső, a tézsz alkalmazására már nem lehetőséget kínál a törvény, hanem kötelezővé teszi azt.

VI.3. A HATÁLYOS SZABÁLYOZÁS ELEMZÉSE ÉS ÉRTÉKELÉSE

VI.3.1. A TÉSZ ÖSSZHANGJA AZ ALAPTÖRVÉNNYEL

A hatályos Btk.-szabályozás egyértelműen összhangban áll a magyar Alaptörvénnyel, hiszen a fent idézett Alaptörvény IV. cikke szabályozza a tézsz kiszabásának lehetőségét, ugyanakkor megállapítható az is, hogy a tézsz alkotmányos szintű rögzítése egy unikális szabályozás.

Nagy Ferenc is kifejti tanulmányában azt az elterjedt nézetet, hogy mivel alkotmányos szinten rögzített a tézsz, ezért az alkotmánybírói vizsgálat tárgya nem lehet. Álláspontja szerint viszont ez a nézet nem helytálló, mert bár a IV. cikk tartalmazza a szabályt, de a III. cikk tiltja a kínzást, embertelen, megalázó bánásmódot, büntetést³⁶, a II. cikk pedig deklarálja a mindenkit megillető emberi méltósághoz való jogot.³⁷ Nagy szerint így „*felmerülhet az Alaptörvény említett rendelkezései közötti ellentmondás*”³⁸.

VI.3.2. A TÉSZ AZ 1978. ÉVI ÉS A JELENLEG HATÁLYBAN LÉVŐ BTK.-BAN

Hivatkozva a leirtakra, a halálbüntetés eltörlésével tehát az életfogytig tartó szabadságvesztés a legszigorúbb büntetés jelenleg a Btk.-ban, ami alkalmas is a halálbüntetés kiváltására, hiszen alkalmazása esetén az elkövető végleg izolálódik a társadalomtól; ha nem kap köztársasági elnöki kegyelmet, élete végéig fogságban van.³⁹

³⁵ Btk. 42. §

³⁶ Alaptörvény III. cikk (1) bek.

³⁷ Alaptörvény II. cikk

³⁸ NAGY (2014) 9. o.

³⁹ POLT (2013) 29. o.

Egyértelműen látható, hogy a tész jelenleg hatályos szabályozása két külön aspektusból megvizsgálva is súlyosabb, mint az 1978. évi Btk. hatályban léte alatt.

Az 1978. évi Btk.-ban nem voltak olyan esetek, amelyekben a bírói mérlegelést a törvény kizárta volna a büntetés kiszabása során, csak lehetőséget kínált a jogalkalmazó számára, hogy mely esetekben van lehetősége kizárni a feltételes szabadságra bocsátást.⁴⁰

Ehhez képest a Btk. fent idézett 44. § (2) bekezdése a bírói mérlegelést kizárva teszi kötelezővé a tész alkalmazását azokban az esetekben, amikor a 44. § (1) bekezdésben meghatározott bűncselekmények közül valamelyiket az elkövető bünszervezetben követte el, vagy az elkövető erőszakos többszörös visszaeső.

Meg kell állapítani, hogy az erőszakos többszörös visszaesők tekintetében felmerül az a probléma, hogy a rájuk vonatkozó jogszabályhely kétféleképpen értelmezhető.⁴¹

A 44. § (2) bekezdés a) pontja csak azt mondja, hogy „A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét ki kell zárni, ha az elkövető erőszakos többszörös visszaeső,⁴² Mivel a (2) bekezdés nem utal vissza az (1) bekezdésben felsorolt bűncselekményekre, így ha pusztán nyelvtanilag értelmeznénk a szakaszt, jelenthetné a következőket is: „önmagában az elkövető erőszakos, többszörös visszaeső mivolta kizárja feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, függetlenül attól, hogy az általa megvalósított bűncselekmény szerepel-e az (1) bekezdésben felsoroltak között vagy sem⁴³”.

De ha logikailag értelmezzük e szakasz két bekezdését, egyértelmű, hogy csak arra a következtetésre juthatunk, hogy az erőszakos többszörös visszaeső elkövetők esetében is csak akkor kell kizárni a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, ha az e szakaszban meghatározott bűncselekmények valamelyikét követik el.

Másodszor, elmondhatjuk, hogy összességében is súlyosabb és szigorúbb a Btk. szabályozása.

Ad. 1. Az 1978. évi Btk. alkalmazásánál a határozott ideig tartó szabadságvesztésre ítélet esetén a bíró legfeljebb húsz évre ítéltethette az elkövetőt – ez is csak abban az esetben volt kiszabható, ha a bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntetendő bűncselekmény volt, vagy az elkövető bünszervezetben követte el, illetve ha különös vagy többszörös visszaesőként minősült.⁴⁴

Ezzel szemben szigorodott a Btk. szabálya, mert az a szerint kiszabható maximum – határozott ideig tartó szabadságvesztés esetén – huszonöt év, ha az elkövető bünszervezetben követte el a bűncselekményt, különös vagy többszörös visszaesőként minősült, illetve halmazati vagy összbüntetés esetén.⁴⁵

Ad. 2. Az életfogytig tartó szabadságvesztésből a feltételes szabadságra bocsátás tekintetében is módosult a szabályozás. Az 1978. évi Btk. hatályban léte alatt az ítélező bíró, ha a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét nem zárta ki ítéletében,

⁴⁰ 1978. évi Btk. 47/A. § (3) bek.

⁴¹ POLT (2013) 32. o.

⁴² Btk. 44. § (2) bekezdés.

⁴³ POLT (2013) 33. o.

⁴⁴ 1978. évi Btk. 40. § (2) bek.

⁴⁵ Btk. 36. §

annak legkorábbi időpontját húsz évben, illetve ha olyan bűncselekmény miatt ítélték életfogytig tartó szabadságvesztésre, amelynek büntethetősége nem évül el, minimum harminc évben határozta meg.⁴⁶

A Btk. szigorított, mert a feltételes szabadságra bocsátás húszéves legkorábbi időpontját huszonöt évre emelte fel, illetve ennek legkésőbbi időpontját negyven évben határozza meg.⁴⁷

Nagy Ferenc álláspontja szerint a jogalkotó arra törekedett az áldozatok védelme érdekében a Btk. szankciórendszerét illetően, hogy szigorítson a törvényen – a büntetési tételkeretek megemelésével, illetve az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés gyakoribb alkalmazásával. „A jelenleg hatályos Btk.-val szembeni egyik legfontosabb elvárás [...] – a törvényjavaslat indoklása szerint – a szigorúság, amely a tettarányos büntetőjogi szemlélet hangsúlyosabb megjelenítését jelenti a törvényben.” A jelenlegi büntetőpolitikai irányok közül a „következetes szigor” – a visszaesők szigorúbb büntetése, a szabadságelvonással járó szankciók körének bővítése valósul meg.⁴⁸

VI.3.3. A TÉSZ NEMZETKÖZI EGYEZMÉNYEKSEL VALÓ ÖSSZHANGJA

Az Emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt egyezmény (EJEE) 3. cikke alapján „senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni”. Felmerül a kérdés, hogy a tész beleütközik-e az egyezményben foglaltakba. Az *Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB)* a közelmúltban több esetben is foglalkozott a kérdéssel, és az alábbiakra jutott.

VI.3.3.1. A KAFKARIS-ÜGY⁴⁹

A konkrét ügyben a következőkre jutott az EJEB. Alapvetően fenn lehet tartani a tész intézményét, egy felnőtt elkövetőre kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés önmagában nem egyezményesértő, mert ez az adott állam mérlegelési körébe tartozik. Ugyanakkor mégis ellentétes lehet az egyezménnyel, ha az adott ország igazságszolgáltatási rendszere de facto és de jure nélküli az ilyen jellegű büntetés felülvizsgálatának lehetőségét.

Ebben az esetben a bíróság arra jutott, hogy a ciprusi köztársasági elnök kegyelmi jogkörére tekintettel nem mondható ki, hogy az elítéltnak ne lenne reménye a szabadulásra. A diszkrécionális, fellebbezhetetlen, indokoláshoz nem kötött kegyelmi döntésből következő bizonytalanság pedig nem tekinthető elegendő súlyú sérelemnek ahhoz, hogy a 3. cikk védelme kiterjedjen rá.

⁴⁶ 1978. évi Btk. 47/A. § (2) bek.

⁴⁷ Btk. 43. § (1) bek.

⁴⁸ NAGY (2014) 1. o.

⁴⁹ Case of *Kafkaris v. Cyprus* (App. No. 21906/04) 12 February 2008.

VI.3.3.2. A HUTCHINSON-ÜGY⁵⁰

A *Hutchinson v. Egyesült Királyság* ügyben az EJEB a döntéstől visszakozott, mert megítélése szerint ez egy olyan kérdést vetett fel, amely a „belső jog” értelmezésére irányult és így a „belső bíróság” volt kompetens a kérdésben dönteni – így nem állapított meg egyezményértést.

VI.3.3.3. A VINTER ÉS TÁRSAI ÜGY⁵¹

A *Vinter és társai v. Egyesült Királyság* ügyben az EJEB az EJEE kínzás tilalmát kimondó 3. cikke és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés közötti ellentmondással foglalkozott. A bíróság az ügy kapcsán megállapította, hogy az olyan életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása, amely esetében nincs lehetőség a feltételes szabadságra bocsátásra, az EJEE 3. cikkébe ütközik.

A bíróság ítéletének indoklásában kifejtette, hogy az EJEE 3. cikkében foglaltak megsértése akkor valósul meg, ha a kérelmező további fogva tartása nélkülöz minden legitím büntetési alapot, vagy ha az ítélet alapján kiszabott szabadságvesztés csökkentésére de facto és de jure sincs lehetőség.

Az indokolás szerint megdönthetetlen tény, hogy az elítélt nem tartható fogva az annak alapjául szolgáló legitím cél hiányában. Ahogy azt a bíróság a *Bieber-ügy* kapcsán is kimondta, a fogva tartás legitimitását az elítélt megbüntetése, a bűncselekmény elkövetésétől való elrettentés, a társadalom védelme és az elítélt társadalomba való visszavezetésének céljai együttesen alkotják. E szempontok és célok az ítélethozatalkor együttesen, arányosan esnek latba, azonban az ezek közti arány a büntetés kitöltése során eltolódhat, ezáltal veszélyeztetve a büntetés törvényes alapját.

Az idő előrehaladtával a szabadságvesztés a többi pönológiai alapelvet elnyomva, pusztá megtorlássá válik, és bár a megtorlás a szabadságvesztés egyik célja, ez a cél semmiképpen sem kizárólagos, ugyanis az európai büntetési politika egyre inkább a rehabilitációt mint fő célt hangsúlyozza. „Valójában az európai és nemzetközi jog ma már tisztán támogatja azt az elvet, hogy minden fogvatartottnak – beleértve az életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélteteket – biztosítani kell a rehabilitáció lehetőségét és a szabadulásra való esélyt, ha a rehabilitáció sikeres volt.”⁵²

„Mindezekre tekintettel megállapítható, hogy a szabadságvesztés egyedüli célja nem lehet a pusztá megtorlás és büntetés. Ahhoz azonban, hogy megállapítható legyen, hogy a büntetés legitím céljai továbbra is megfelelő arányban fennállnak, a kiszabott büntetés tekintetében megfelelő időközönkénti – legalább 25 évenkénti – intézményesített felülvizsgálat szükséges.”⁵³

Ilyen felülvizsgálati rendszer hiányában és a büntetés enyhítésének reménye nélkül az életfogytig tartó büntetésre ítélttől nem várható, hogy saját rehabilitációján dolgoz-

⁵⁰ Case of *Hutchinson v. The United Kingdom* (App. No. 57592/08) 01 June 2015.

⁵¹ Case of *Vinter and Others v. The United Kingdom* (App. No. 66069/09, 130/10 and 3896/10) 9 July 2013.

⁵² *Vinter v. UK Judgment* of 9 July 2013, 114. bek.

⁵³ Uo. 118. bek.

zon. „Az életfogytig tartó börtönbüntetésre ítéltnek joga van arra, hogy már az ítélethozatalkor tudja, hogyan kell viselkednie ahhoz, hogy szabadulására esély nyíljon, és hogy milyen feltételek mellett (beleértve a lehetséges felülvizsgálat időpontját) nyílik lehetőség arra, hogy a további szabadságvesztés végrehajtása alól mentesüljön. Ebből kifolyólag az olyan nemzeti jog, mely nem biztosít lehetőséget a tényleges életfogytig tartó börtönbüntetés ilyen jellegű felülvizsgálatára, nincs összhangban az Egyezmény 3. cikkével, és ez az összeférhetlenség nem később, hanem már az ítélet meghozatalakor felmerül.”⁵⁴

Az ügy kapcsán a bíróság megjegyzi, hogy az igazságügy-miniszter (egyes államokban, ahogy hazánkban a köztársasági elnök) diszkrecionális jogkörében rendkívül behatárolt feltételek mellett biztosított kegyelmezési jogköre nem elegendő lehetőség a kiszabott szabadságvesztés csökkentésére, illetve felülvizsgálatára, hiszen e jogát a miniszter (köztársasági elnök) csak a fogvatartott fizikai leépülésére vagy gyógyíthatatlan betegségére tekintettel gyakorolhatja. Mivel csak ilyen szűk körben lehetséges ennek alkalmazása, „kétséges, hogy tényleg számba vehető lehetőségnek tekinthető-e, ha csak arra szolgál, hogy az elítélt nem a börtön falak között, hanem otthon, vagy kórházban haljon meg”⁵⁵.

VI.3.3.4. MEGÁLLAPÍTÁSOK

Az EJEB hivatkozott eseteiből összességében azt olvashatjuk ki, hogy többféle büntetési cél létezik – megtorló, reparatív, nevelő szándékú, amelynek célja a társadalomba való visszavezetés –, ezek változhatnak az egyes államok büntetés-végrehajtási szabályainak keretein belül, de senkit nem lehet pusztán büntetőpolitikai alapon fogva tartani, hiszen ezek a politikai célok változhatnak. A lényegi következtetés, hogy egy bizonyos ponton ki lehessen engedni az elkövetőt, hiszen ez lenne a felülvizsgálat célja.

A hivatkozott jogesetektől egyértelműen láthatjuk azt is, hogy akkor egyezménykonform a tész intézménye, ha de jure és de facto megvalósul a felülvizsgálat, vagyis a büntetés időtartama érdemi csökkenésének a lehetősége.

Maga az EJEB nem írja elő ugyan a felülvizsgálat módját, ezt az államok belső jogára bízva, nem határozza meg a „mikort” sem, de ajánlja a huszonöt évet.

Az ajánlott időpont viszont álláspontom szerint nem fér össze a nálunk hatályos szabályozással, hiszen a jelenlegi magyar tész intézménye lényegében egyetlen büntetési célt ismer el, a megtorlást, hogy a bűncselekmény elkövetője tettéért élete végéig töltsen büntetését, kvázi már a tész kiszabásánál ab ovo kizárja a szabadulás lehetőségét, hiszen végérvényben minden változás ellenére benn marad az elkövető. Ugyanakkor nagy kérdés, hogy az EJEB-nek van-e hatásköre arra, hogy ilyen konkrétan meghatározza a tagállam számára a büntetési célokat. Azaz kizárja annak a lehetőségét, hogy egy tagállam bizonyos bűncselekmények esetén a megtorlást, a generálprevenციót és a speciálprevenციókat az elkülönítéssel való érvényesítését helyezze előtérbe, és a tár-

⁵⁴ Uo. 122. bek.

⁵⁵ Uo. 90. bek.

sadalomba visszavezetést mint célt elhagyja. A társadalomba való visszavezetés mint kötelező büntetőjogi cél nem olvasható ki az Emberi Jogok Európai Egyezményéből és a korábbi joggyakorlatból sem. Ugyanakkor az EJEB egy ilyen értelmezéssel az adott tagállamot olyan világnézeti, ideológiai választásra kötelezi, amely a szuverenitás központi elemét érinti, és nyilván teljességgel antidemokratikus.

VI.3.4. AZ EJEB-JOGGYAKORLAT HATÁSAI A MAGYAR JOGRA

VI.3.4.1. A MAGYAR-ÜGY⁵⁶

Tóth Mihály cikkében részletesen ismerteti mind az ügy előzményeit, mind a végkiemmelését. Magyar László, a kérelmező, 1999 és 2002 között egy tizfős banda egyik tagjaként több mint húsz rablást követett el, többnyire már idősebb, kiszolgáltatott személyek sérelmére – egyes esetekben az összekötözött, illetve megvert sértettek közül többen meghaltak. A leírt cselekményekért 2005-ben ítélték tészre, majd 2009-ben a megismételt eljárásban ugyanezt a büntetést szabták ki rá. 2010-ben a Kúria elutasította Magyar László felülvizsgálati kérelmét és ekkor fordult panasszal az EJEB-hez.⁵⁷

A panasz kiterjedt az eljárás indokolatlan elhúzódására is, de elsősorban a tésznek az egyezmény 3. cikkébe való ütközését kérte megállapítani Magyar László, mert álláspontja szerint a büntetése sem *de jure*, sem *de facto* nem mérsékelhető.

A panasz benyújtásakor hatályos magyar szabályozás alapján a tészből való egyetlen szabadulási lehetőség a köztársasági elnök kegyelme. A köztársasági elnök kegyelme csak az igazságügy-miniszter ellenjegyzése mellett lehetett érvényes, tehát ez egy kvázi „elnöki-miniszteri” kegyelemként működött. Fontos megjegyezni, hogy sem a köztársasági elnök, sem a miniszter nem volt köteles indoklásra a tekintetben, hogy támogatja-e a kérvényt vagy sem – vagyis a kegyelem két politikus diszkrecionális döntésétől függött, mely döntés indokai nem voltak megismerhetők.⁵⁸

Az ügyben az EJEB megállapította az egyezmény sértést mind a 6., mind a 3. cikk vonatkozásában, és az alábbiakra jutott.

Magyarországon szűkebb körű a kegyelem lehetősége, mint a *Kafkaris v. Ciprus ügyben*, így már az a kérdés is felmerül, hogy *de jure* létező jogintézmény-e. A tészt a Btk.-ba beemelő 1998. évi Btk. novella óta nem volt példa a kegyelem megadására, tehát Magyarországon *de facto* bizonyosan nem érvényesült.

Az EJEB a konkrét ügyben arra jutott tehát, hogy a köztársasági elnök kegyelmi joga nem elegendő lehetőség a felülvizsgálat *de jure*, illetve *de facto* megvalósulására, a magyar szabályozás ugyanis

⁵⁶ *Case of László Magyar v. Hungary* (App. No. 73593/10) 20 May 2014.

⁵⁷ TÓTH (2014)

⁵⁸ KARSAI (2014) 75. o.

- „nem kötelezi a hatóságokat vagy a köztársasági elnököt, hogy értékelje, a kérelmező fogva tartása igazolható-e legitim pönológiai alapon”⁵⁹; továbbá
- „a szabályozás nem biztosít a kérelem vizsgálatához világos szempont- és kritériumrendszert”⁶⁰; és
- „a szabályozásnak biztosítani kellene, hogy a fogvatartott tudja, mit szükséges tennie ahhoz, és milyen feltételeknek kell hogy megfeleljen a feltételes szabadságra bocsátás kiérdemléséhez”⁶¹.

A *Magyar L. v. Magyarország ügy* elsősorban megerősítette az EJEB-nek a már a *Vinter v. Egyesült Királyság ügyben* is kifejtett álláspontját, hogy a tész önmagában nem sérti az egyezményt, de az ilyen súlyú büntetés alkalmazásánál a fogvatartottnak joga van a felülvizsgálat lehetőségéhez, ennek a kizárása embertelen és megalázó bánásmódnak minősül – tehát sérti az egyezményt. „Az ítélet értelmében az ezirányú magyar szabályozás rendszerszintű hiányosságban szenved, ezért az életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó jogszabályi rendelkezések felülvizsgálatra és változtatásra szorulnak.”⁶²

A magyar szabályozás összefoglalva tehát az alábbi problémákban szenvedett:

- a de jure megvalósulása a köztársasági elnöki kegyelemnek sem megfelelő, hiszen nincsenek objektív szempontok, amelyek alapján a köztársasági elnök és az igazságügyi-miniszter dönt, illetve nincs indoklási kötelezettségük a döntés tekintetében;
- mivel nincsen létező gyakorlata a köztársasági elnöki kegyelemnek, ezért az de facto sem érvényesült.

VI.3.4.2. AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ÁLLÁSPONTJA

A már hivatkozott *Vinter v. Egyesült Királyság ügyben* a marasztaló ítélet meghozatala után a Szegedi Ítéletábla előtt BF.II.10/2014. számon folyamatban volt büntetőügyben az I. r. vádlott védője – jelen cikk szerzője – indítványozta a Szegedi Ítéletáblánál, hogy az ítéletábla forduljon az ügyben az Alkotmánybírósághoz, mert a hazai jogrendszer nem biztosítja a tész kiszabásánál az EJEB által megfogalmazott követelményeknek megfelelő felülvizsgálati eljárást és ezáltal a magyar jog nincs összhangban a nemzetközi joggal, ami pedig az Alaptörvény Q cikkébe⁶³ ütközik. Az indítvány benyújtására 2013. november 19-én került sor.

A Szegedi Ítéletábla 2014. április 3-án meghozott 33/II. számú végzésével az indítványnak helyt adott, kezdeményezte az Alkotmánybíróság eljárását, és felfüggesztette a büntetőeljárást annak döntéséig. Az Alkotmánybíróság döntését a bírói kezdeményezés után kilenc hónappal, 2015. január 20-án hozta meg. Meg kell jegyezni,

⁵⁹ *László Magyar v. Hungary Judgment of 20 May, 2014.* 57. bek.

⁶⁰ Uo. 57.

⁶¹ Uo.

⁶² NAGY (2014) 8. o.

⁶³ Alaptörvény Q cikk.

hogy a Szegedi Ítéltábla a nyilvános ülés új határnapja előtt egy nappal, este tudta csak megküldeni faxon a védelem számára az Alkotmánybíróság végzését, mert az Alkotmánybíróság a kitűzött nyilvános ülés előtt egy nappal hozta meg határozatát...

A magyar kormány miniszterei 2014. június 6-án tették le esküjüket, de a későbbi igazságügy-miniszter, *Trócsányi László a Magyar L. v. Magyarország ügyben* 2014. május 20-án meghozott ítéletet megelőzően már kidolgozta a későbbi Bv. törvény⁶⁴ ide vonatkozó módosítását⁶⁵, az alkotmánybírósági beadvány várható hatását kivédendő (a *2014. évi LXXII. törvény* elfogadásának időpontja 2014. november 18.). Mivel a miniszter úr a cikk szerzőjét is megtisztelte azzal, hogy elképzeléseit e körben vele megosztotta, ezért alappal állítható, hogy a Szegedi Ítéltáblához benyújtott, és általa magáévá tett indítványunk váltotta ki a tésszel összefüggő kegyelmi eljárás módosítását a Bv. törvényben.

VI.3.4.3. A BV. TÖRVÉNY MÓDOSÍTOTT SZABÁLYAI

A Bv. törvénybe bekerülő új szabályok lényeges tartalma az alábbiakban foglalható össze.

Ad. 1. Tész esetén a feltételes szabadságra bocsátásból való kizárás kötelező felülvizsgálata negyven év elteltével.

Ad. 2. A köztársasági elnöki kegyelem megadásának szabályai is módosultak, mert az igazságügy-miniszter és a köztársasági elnök közé a Kegyelmi Bizottság ékelődött, amelynek feladata, hogy az ügy rendelkezésre álló adatai alapján állást foglaljon a kérdésben, ezt felterjessze az igazságügy-miniszterhez (aki ettől az állásponttól el nem térhet), aki ezt megküldi a köztársasági elnök részére.⁶⁶

Ezen a ponton kell visszautalnom a hivatkozott 3013/2015. (I. 27.) AB végzésre, mert bár a Bv. tv. módosítása megszületett a döntés meghozataláig, de azt látnunk kell, hogy az Alkotmánybíróság az új szabályozást nem vizsgálta, csak megállapította, hogy a jogalkotó a szabályok módosításával megpróbált eleget tenni az EJEB által támasztott követelményeknek.

Álláspontom szerint két súlyos probléma is felmerült az Alkotmánybíróság döntésével kapcsolatban.

Czine Ágnes alkotmánybíró párhuzamos indoklásában kifejti, hogy álláspontja szerint alapvető garanciális követelmény, hogy a kegyelmi döntést megalapozó indokok megismerhetők legyenek: „A felülvizsgálatra vonatkozó szabályozásnak és gyakorlatnak azonban világosnak, nyilvánosnak kell lennie, mert az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személynek joga van tudni már az elítélésekor, hogy a szabadlábra kerülése érdekében milyen feltételeknek kell megfelelnie, beleértve azt is, hogy az ítéletének a felülvizsgálatára mikor kerülhet sor. Meg kell jegyezmem, hogy a kegyel-

⁶⁴ A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv. tv.)

⁶⁵ 2014. évi LXXII. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról

⁶⁶ Bv. tv. 46/A–H. §

mezési rendszer transzparenciája nélkülözhetetlen, különösen abból a szempontból, hogy a döntések indokai eljuthassanak az elítélthez, illetve közismert legyen a kegyelmezési gyakorlat.”

Ezenfelül azt is kifejti, hogy álláspontja szerint a negyvenéves várakozási időtartam túlságosan hosszú, nem megfelelő, hiszen bizonyos korú elkövetők esetében ez meg sem valósulhat. Az EJEB által előírányzott huszonöt évhez közelítené a felülvizsgálat időpontját a magyar szabályozásban.⁶⁷

Lévay Miklós alkotmánybíró különvéleményében véleményem szerint a legsúlyosabb problémára hívja fel a figyelmet: „Álláspontom szerint az Alkotmánybíróságnak az indítvány előterjesztését követően beállt jogi helyzet vizsgálatát el kellett volna végeznie. [...] Úgy vélem azonban, hogy ezen változás okán az Alkotmánybíróságnak meg kellett volna vizsgálnia, hogy a 2014. évi LXXII. tv. 109. §-a által a Bv. tv.-be iktatott rendelkezések maradéktalanul megfelelnek-e az Egyezménynek és az EJEB joggyakorlatának az életfogytig tartó szabadságelvonás büntetést érintően. Ilyen vizsgálat hiányában nem megalapozott a többségi döntésnek az a következtetése, amely szerint a jogszabályi környezet megváltozása az indítvány nyilvánvaló oka-fogyottságot eredményezett, ami pedig következményként az alkotmánybírói eljárás megszüntetését vonta maga után.”

Indoklása szerint az Alkotmánybíróság azon túlmenően, hogy megszületett az – elviekben megfelelő – új szabályozás, nem vizsgálta meg kellő alapossggal azt, hogy ez megfelel-e az EJEB által megfogalmazott követelményeknek. Kiemeli azt is, hogy a megszületett új kegyelmi eljárási szabályok két szempontból megvizsgálva sem felelnek meg az EJEB által támasztott követelményeknek.

A Czine Ágnes alkotmánybíró által is aggályosnak tartott felülvizsgálati időpontra *Lévay Miklós* is felhívja a figyelmet: „szemben a Magyar László kontra Magyarország ügyben megjelölt legalább 25 év elteltével történő felülvizsgálattal, az új, kötelező kegyelmi eljárásra csak akkor kerülhet sor, ha az elítélte a szabadságvesztésből 40 évet kitöltött”.

Másodszor az eljárás menetével kapcsolatban emeli ki a szabályozás súlyos hibáját: „az eljárás során a döntést a köztársaság elnök hozza meg. Márpedig a köztársaság elnök kegyelmi döntésében nincs kötve a Kegyelmi Bizottság állásfoglalásának megfelelő előterjesztéshez. Továbbra sem állapítható meg tehát, hogy a köztársaság elnök e jogkörének gyakorlása során milyen szempontokat mérlegel, ezért valójában változatlanul nem látható az elítéléskor, hogy milyen feltételeknek kell megfelelnie az elítéltnak ahhoz, hogy a szabadulásra reális esélye legyen.”⁶⁸

VI.3.4.4. A KÚRIA JOGEGYSÉGI HATÁROZATA

A *Magyar L. v. Magyarország*-ítélet alapján kötelezően lefolytatott felülvizsgálati eljárásban 2015. június 11-én kihirdetett, Bfv.II.1812/2014/18. számú felülvizsgálati határozat hatására a Kúria Büntető Kollégiumának vezetője jogegységi eljárás lefoly-

⁶⁷ 3013/2015. (I. 27.) AB végzés [22], [23] és [28] bekezdések.

⁶⁸ 3013/2015. (I. 27.) AB végzés [33], [34], [38], [50], [53] és [54] bekezdések.

tatását indítványozta. A Büntető Jogegységi Tanács által 2015. július 1-jén meghozott, 3/2015. BJE határozat két elvi jelentőségű megállapítása a következő:

„1. Az életfogytig tartó szabadságvesztésből feltételes szabadságra bocsátás kizárásának lehetősége az alkotmányos jogrend része, amelynek – törvényi előfeltételek megvalósulása esetén történő – bírósági alkalmazását nemzetközi szerződés nem tiltja. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (TÉSZ) kiszabásának kialakult ítélkezési gyakorlatától eltérésre a hatályos jogszabályok, az EJEB esetjoga, alkotmánybírósági döntés és a Kúria Bfv.II.1812/2014/7. számú, 2015. június 11-én kihirdetett felülvizsgálati határozata nem adnak okot.

2. Nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv döntése folytán, törvényben kihirdetett nemzetközi szerződésnek megfelelő határozat meghozatala nem közvetlenül, az Emberi Jogok Európai Egyezménye (Egyezmény), mint ítélkezésre szolgáló anyagi vagy eljárási jogszabály alapján, hanem az emberi jogi szerv döntésének alapulvételével annak magyar jogrendszerbe beillesztésével, a büntetőeljárásról szóló törvény szerinti felülvizsgálati eljárás lefolytatásával, az egyezménysértéssel nem érintett hatályos jogszabályok alkalmazásával történik.”

A Kúria is megállapítja, hogy „önmagában az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása nem sérti az Egyezményt, ha ennek mérséklésére megvan a lehetőség”⁶⁹.

Nem vitatja, hogy az egyezmény, illetve kiegészítő jegyzőkönyvei a kihirdetésük folytán a magyar jog részévé váltak, ezért a magyar bíróságoknak figyelembe kell venniük őket az értelmezés során, de véleménye szerint az egyezmény nem egy közvetlen jogalap. Annak, amit az EJEB mond, konkrét ügyben van kötelező ereje, más ügyekben ez pedig már egy értelmezési kérdés és nem közvetlen hivatkozási alap, mert az EJEB döntései az adott eljárásban szereplő felekre nézve kötelezőek, és csak rájuk. A nemzeti bíróságok feladata pedig, hogy döntéseik meghozatalakor, a jogszabályok alkalmazása során az egyezményt ne sértsék meg.⁷⁰

Továbbá, álláspontja szerint „az EJEB nem írta elő a felülvizsgálat formáját és idejét. Ennek megfelelően nem következik az ítéletéből az, hogy a szabadlábra helyezésre kizárólag feltételes szabadságra bocsátás formájában kerülhet sor.” Véleményem szerint, bár tény, hogy az EJEB nem határozta meg a felülvizsgálat idejét, de előirányozta a huszonöt év utáni időpontot, ami a jelenlegi szabályozással összhangban nem áll, így továbbra is fennáll az a kérdés, hogy Magyarország eleget tett-e nemzetközi szerződésben foglalt kötelezettségének.

A *Magyar L. v. Magyarország ügy* vonatkozásában arra jut, hogy a bírósági felülvizsgálati eljárásnak akkor van teendője, ha a bírósági jogalkalmazás okozta az egyezménysértést, a konkrét ügyben viszont a törvényi szabályozás okozta ezt, amely egy rendszerszintű probléma volt, de ezt a jogalkotás megoldotta a Bv. tv. módosításával.⁷¹

„Az EJEB tehát nem a jogerős ítéleti büntetést tekintette egyezménysértőnek, hanem a feltételes szabadlábra helyezés megfontolására lehetőséget nyújtó és elítélt

⁶⁹ 3/2015. BJE határozat, II.

⁷⁰ 3/2015. BJE határozat, IV.

⁷¹ 3/2015. BJE határozat, I.

által megismerhető szabályozás előírásának a hiányát. Ekként az EJEB határozatának a címzettje nem a jogalkalmazó bíróság, hanem a Magyar Állam jogalkotása.⁷²

A Kúria véleményem szerint hibásan következtetett, amikor az alábbi megállapításra jutott: „Az EJEB határozatban felhozott hiányosságot a magyar jogalkotás – indokolásából megállapíthatóan – megszüntette, azzal szemben az Alkotmánybíróság aggályt nem támasztott. [...] Fogalmilag kizárt ugyanis, hogy egyezményesértő legyen az a döntés, amely a hatályos jogot, s egyben az EJEB által el nem bírált, egyezményesértőnek nem ítélte, és az Alkotmánybíróság által megengedett szabályt alkalmazza.”⁷³

Az Alkotmánybíróság valóban nem állapította meg azt, hogy a szabályozás nem megfelelő, de ez egy formállogikai következtetés, amelyet álláspontom szerint tévesen vont le a Kúria, hiszen az Alkotmánybíróság nem is tudta megállapítani, hogy megfelelő-e, vagy sem a szabályozás, mert nem is vizsgálta azt, hiszen a már fent hivatkozott 3013/2015. (I. 27.) AB végzésben megszüntette eljárását, éppen azért, mert időközben hatályba léptek a Bv. tv. új rendelkezései és így véleménye szerint okafogyottá vált az eljárás folytatása. Az Alkotmánybíróság végzése pusztán annyit jelent, hogy a módosításokat nem vizsgálta, de nem azt, hogy azok megfelelőek lennének.

Gönczi Gergely is a kifejtett álláspontra helyezkedik a Kúria döntése vonatkozásában. „Alkotmánybírósági megengedésnek minősíti az el nem bírálást, másrészt azt a látszatot kelti, hogy bárminemű belső jogi változtatás, annak tartalmától függetlenül, fogalmilag zárja ki, hogy egy arra alapított döntés egyezményellenes legyen. Ez a megközelítés összeegyeztethetetlen az EJEB vizsgálati módszerével, amely a konkrét belső jogi megoldás, jogtechnikai részletkérdések helyett azok érvényesülését, valódi, kifejtett hatását vizsgálja. A Magyar László ügyében lefektetett szempontoknak pedig minden Magyarországon hozott bírói döntésnek meg kell felelnie.”⁷⁴

VI.4. KONKLÚZIÓ, VÁRHATÓ FEJLEMÉNYEK

Összességében megállapítható, hogy az EJEB túlterjeszkedett hatáskörén, erre egyébként az angol Court of Appeal is utalt említett döntésében, hiszen a halálbüntetéshez hasonlóan megtiltotta a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazását. De míg a halálbüntetés tilalmát egyezményi szinten a 6. és 13. Kiegészítő Jegyzőkönyvek mondják ki, jelen esetben a büntetési nem tilalmát a bíróság jogesetei fogalmazzák meg. Hiszen nyilvánvalóan nem tekinthető tényleges életfogytiglannak az a szabadságvesztés, ahol a szabadságra bocsátásra reális és kiszámítható esély van húsz-huszonöt év elteltével. Valójában pedig éppen ez az EJEB által megfogalmazott feltételrendszer. Az is világos ebből kifolyólag, hogy az új szabályozás sem oldja fel ezt a problematikát, és így csak idő kérdése, hogy mikor születik újabb, Magyarországot elmarasztaló ítélet.

⁷² 3/2015. BJE határozat, I.

⁷³ 3/2015. BJE határozat, I.

⁷⁴ Gönczi (2015) 499. o.

VI.5. FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALEX, Robert (1989) *A theory of legal argumentation: the theory of rational discourse as theory of legal justification*. Clarendon Press, Oxford, 1989.
- BELOVICVS Ervin – GELLÉR Balázs – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály (szerk.) (2012) *Büntetőjog I. Általános rész*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2012.
- DWORKIN, Ronald (1986) *A matter of Principle*. Harvard University Press, Cambridge, 1986.
- DWORKIN, Ronald (1996) *Law's Empire*. Fontana Press, London, 1996.
- FLETCHER, George P. (1978) *Rethinking Criminal Law*. Little, Brown & Co., Boston, 1978.
- GELLÉR Balázs (2012) *Legalitás a vádpadon*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012.
- GELLÉR Balázs (2013a) „Az emberi élethez és méltósághoz való jog és az új Btk., különös tekintettel a büntetési rendszerre és a jogos védelemre” In: Új Büntető törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban (szerk. Hack Péter). ELTE Bibó István Szakkollégium, Budapest, 2013. 63–68. o.
- GELLÉR Balázs (2013b) „Az Új Btk. büntetéselméleti alapjai” In: *Békés Imre Emlékkötet* (szerk. Gellér Balázs – Csige Zoltán). Tullius Kiadó, Budapest, 2013. 85–95. o.
- GELLÉR, Balázs (2013c) “Some Thoughts on the Changing Faces of Human Dignity in Criminal Law” *ELTE Law Journal*, 2013/1. 29–52. o.
- GELLÉR Balázs (2015) „A büntető igazságszolgáltatás lelke” In: *Tanulmányok Polt Péter 60. születésnapja tiszteletére* (szerk. Vóko György). HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2015. 54–76. o.
- GÖNCZI Gergely (2015) „A ténylegesen életfogytiglanra ítélt kötelező kegyelmi eljárása a brit határozatokat elbíró strasbourgi joggyakorlat fényében” *Magyar Jog*, 2015/9.
- HALL, Jerome (1960) *General principles of criminal law*. 2nd ed. Bobbs-Merrill Company, Indianapolis, 1960.
- KARSAI Dániel (2014) „Az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozata a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésről” *Jogesetek Magyarázata*, 2014/1.
- KRAMER, Matthew H. (1991) *Legal theory, political theory, and deconstruction (against Rhadamanthus)*. Indiana University Press, Bloomington, 1991.
- NAGY Ferenc (2014) „A szabadságelvonással járó szankciókról az új Btk.-ban” *Börtönügyi Szemle*, 2014/4.
- POLT Péter (főszerk.) (2013) *Új Btk. Kommentár 2. kötet, Általános rész VII. fejezet*. Nemzeti Közszerológiai Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013.
- RADBRUCH, Gustav (1991) “Five minutes of legal philosophy” In: *Philosophy of Law* (eds. Joen Feinberg – Hyman Gross). Wadsworth Publishing Company, Belmont, 1991.
- RAWLS, John (1973) *A theory of justice*. Oxford University Press, Oxford, 1973.
- TÓTH Mihály (2014) *Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztés lehetséges jövőjéről*. <http://jog.tk.mta.hu/blog/2014/09/eletfogytiglan>